

Національно маркований концепт «Гроші» у британській мовній картині світу (на матеріалі метафор із компонентом «Гроші»)

Роботу виконано на кафедрі прикладної лінгвістики ВНУ ім. Лесі Українки

У статті зроблено спробу виявити метафори, що використовуються для позначення національно-культурних особливостей концепту «Гроші» та проаналізувати і класифікувати їхню структуру, походження, стилістичне забарвлення та відображення в британській мовній картині світу.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, метафора, концептуальна метафора.

Струк О. В. Национально маркированный концепт «Деньги» в британской языковой картине мира (на материале метафор с компонентом «Деньги»). В статье сделана попытка вычислить метафоры, которые используются для обозначения национально-культурных особенностей концепта «Деньги», проанализировать и классифицировать их структуру, происхождение, стилистическую окраску и отображение в британской языковой картине мира.

Ключевые слова: концепт, языковая картина мира, метафора, концептуальная метафора.

Struk O. V. Nationally Marked Concept of «Money» in British Linguistic Worldview (Based on the Metaphors with the «Money» Component). The article presents an attempt to identify the metaphors that are used to mark national and cultural peculiarities of concept of «Money»; analyse and classify its structure, origin, stylistic colouring and reflection in British Linguistic Worldview.

Key words: concept, linguistic worldview, metaphor, conceptual metaphor.

Постановка наукової проблеми та її значення. Взаємозв'язки між мовою та світобаченням належать до кола давніх, але поки що невирішених проблем. Вони набувають особливої актуальності в період посилення тенденцій щодо глобалізації у світі технологічних процесів та комп'ютеризації комунікації, постійного зміцнення позиції англійської мови, що в цілому призводить до помітних і неоднозначних змін у менталітеті етносів, світосприйнятті та вербалізації життєвого досвіду.

Будь-яка мова є універсальним інструментом, який здатний відобразити складники реального світу та дійсності, а саме висвітлити уявлення, вірування, стереотипи та концепти, які входять до концептуальної та мовної картин етносу [5, 4].

Розвиток будь-якої цивілізації викликає зміни в житті і трансформує ці мовні та концептуальні картини світу, що зумовлює потребу їхнього вивчення і порівняння через певний час.

За останні десять років з'явилося багато наукових праць, присвячених вербалізації того чи іншого концепту в різних мовах. Зацікавленість дослідників цією проблемою зростає і на даний момент не існує єдиного визначення концепту. Саме тому висвітлення цього поняття сьогодні є дуже актуальним. Ще одним із важливих завдань когнітивної лінгвістики є опис національно-культурних картин світу, де розглядаються питання національної специфіки загалом та національної маркованості концептів зокрема.

Ми поділяємо когнітивний підхід дослідження концепту, оскільки в концептуальній сфері різних народів можна прослідкувати значно більше подібних понятійних зв'язків, ніж у мовній сфері [9, 90]. Не даремно В. Гумбольдт неодноразово підкреслював той факт, що дух народу та його мова впливають одне на одного [6, 165].

Об'єктом нашого дослідження виступають одиниці лексичного рівня мови, усталені вирази, метафори, що відображають національно-маркований концепт «Гроші» в концептосфері британського суспільства ХХ – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – вербалізований концепт «Гроші», який відображає ціннісну систему британського суспільства, ставлення британців до багатства в цілому та до грошей зокрема.

Джерелом дослідження є дані тлумачних та фразеологічних словників англійської мови, тексти англійських художніх дискурсів та фінансових друкованих видань, публікації Н. Арутюнової,

В. Карасика, О. Кубрякової, О. Городецької та ін., які дали можливість виявити та проаналізувати метафори, що використовуються для позначення універсальних та національно-культурних рис концепту «Гроші».

Практична цінність роботи полягає у можливості використання результатів дослідження в нормативних курсах із лексикології, лексикографії, стилістики, історії англійської мови, когнітивної лінгвістики, теорії мовних картин світу, культури Великобританії, а також культурології та психології, теорії міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. На основі розмежування мислення і мови як двох самостійних, проте взаємопов'язаних феноменів, лінгвісти розрізняють дві картини світу – **концептуальну та мовну**. Концептуальну картину світу розглядають як більш широке поняття, що є основою для формування мовної картини світу. Концептуальна картина світу пов'язана із сукупністю знань про світ і тотожна концептосфері етносу. Мовна картина світу, у свою чергу, створюється у процесі номінації, а її ключовим елементом є слово. Саме мовний образ світу є засобом експлікації знань, що створюють концептуальну картину світу. У мовній картині світу відображені наукові, донаукові і примітивні знання, вона є важливою частиною національної культури [8, 70].

Невід'ємним складником мовних картин світу є **концепти**. У сучасній лінгвістиці існують різні підходи до вивчення концептів. У нашій статті ми розглядатимемо концепт як сукупність знань та уявлень про певний предмет або явище навколишньої дійсності, котре має лінгвокультурну специфіку й характеризує носіїв певної етнокультури [8, 75].

На думку В. Маслової, концептами стають не всі імена-позначення явищ, а лише ті явища дійсності, які є актуальними й цінними для певної культури, мають велику кількість мовних одиниць для своєї фіксації та вираження і є складовими компонентами метафор, темами прислів'їв, приказок, поетичних та прозових творів [11, 28]. Саме таким цінним для будь-якої культури є концепт «Гроші», а результати його аналізу дають змогу визначити національні маркери мовної системи британського суспільства, які виявляються в засобах вербалізації концепту «Гроші» та підкреслюють посилення значення грошей у період із ХІХ до ХХІ ст. [11, 30].

Саме в цей час середній клас стає домінуючим у суспільстві і починає витісняти аристократію, багатство якої ґрунтувалося на володінні землею та родинних зв'язках. Починається комерціалізація суспільства, гроші відіграють все більшу роль у визначенні соціального успіху. Концепти *'wealth'* (багатство) і *'money'* (гроші) стають нероздільними [5, 7]. Посилення впливу концепту *'money'* і його переміщення на перший план в ієрархії цінностей британського суспільства викликає зміни змісту інших понять. Так відбулися семантичні зміни в значенні слова *wealth*, яке виникло в ХV ст. й спочатку було пов'язане з поняттям *happiness*. У вікторіанську епоху набуло важливості поняття *reward* «винагорода», яке теж пов'язане насамперед із грошима. Такі лексеми, як *fee*, *salary*, *wage*, що зараз нерозривно пов'язані з поняттям гроші, спочатку мали абсолютно інше значення: *fee* – «*cattle (the earliest instrument of barter)*»; *salary* – «*to earn one's salt*», *wage* – «*pledge, declaration*» [16, 574]. Ця зміна в лексичному значенні слів відображає зміни на шкалі соціальних цінностей у суспільстві.

Процвітання є невід'ємним елементом загального поняття успіху у Британії. Воно, безперечно, виступає як позитивна цінність у суспільстві. Однак, на відміну від США, де гроші як один зі складників загального успіху завжди мали високу позитивну оцінку, відношення до багатства в Британії неоднозначне [6, 14]. У британському суспільстві поняття *old i new money* завжди були поляризовані, адже у Великій Британії для досягнення соціального успіху мало значення не лише багатство, але і його джерело [13, 102]. Це відображається у ряді номінацій із негативною конотацією: *old and new money*, *self-made rich*, *barbarian wealth*, *stinking rich* [2, 72]. Деякі уявлення про гроші прийшли з давніх релігійних текстів. Опис біблійних подій, де Ісус Христос перевертав столи із грішми біля храму, позначився на трактуванні концепту «Гроші» в національній свідомості не тільки британців, а й інших народів, причетних до християнства. Таке сильне фонове програмування уявлень про гроші та неправильне трактування цих текстів призвело до появи понять «бідності» як ознаки «божественності», а «багатство» порівнювалось із «неправедністю» [4, 12].

Подвійне ставлення британців до грошей і багатства також відображають такі фразеологічні одиниці та метафори:

– *that's rich, money well spent, money talks, roll in money, money answers all things, a heavy purse makes a light heart* (позитивне значення) [14, 75];

– *the love of money is the root of all evil, have too much money for one's good, money can not buy everything, where there is muck there is money, a great fortune is a great slavery, money burns a hole in the pocket, money has smell, money stinks, money often unmakes the man who makes it* (негативне значення) [14, 75];

– *from the money point of view, have all the money in the world, money begets money* (нейтральне значення) [14, 75].

Так як метою нашого дослідження є виявлення особливостей національно-маркованого концепту «Гроші» в англійській лінгвокультурі та аналіз саме *метафоричної* репрезентації цього концепту як засобу його вербалізації, то така картина порівнянь позитивних та негативних ставлень британців до грошей є для нас особливо показовою. Метафори з компонентом «Гроші» в цьому випадку мають свої позитивні та негативні значення, сильні та слабкі сторони, їх уживання певною мірою залежить від ставлення людей до роботи, грошей та життєвих пріоритетів, а також часто є засобом вираження трьох процесів:

– заробітку грошей: *Money for old rope; Having the midas touch* [12, 112];

– збереження грошей: *Saving for a rainy day; Looking after the pennies so the pounds look after themselves* [12, 112];

– витрачання грошей: *Spending like it is going out of fashion; Frittering it all away* [12, 112].

Слід зазначити, що метафора – це явище, яке викликає різноманітні дискусії протягом усієї історії лінгвістичної науки. У літературознавчому аспекті метафору розуміють як акт цілеспрямованого творчого мислення.

Із виходом роботи відомих лінгвістів Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо», у лінгвістиці підняли питання про значення метафори в процесі нашої концептуалізації дійсності. У своєму дослідженні автори наголошують на тому, що метафора є частиною людського функціонування, завдяки їй будується розуміння нашого досвіду. На думку вчених, концептуальна метафора не відображає реальність, а сама її творить [12, 105].

М. Джонсон у своїй книзі «Body in the Mind» указує на те, що метафора – це навіть не фігура мовлення, а фігура мислення. Якщо нова метафора стає частиною поняттєвої системи, то вона частково змінює цю систему. Це твердження Дж. Лакоффа та М. Джонсона продемонстрували на прикладі метафори *'Time is money'* (*Час – це гроші*). Автори вказують на те, що більшість народів ставиться до часу, як до дуже вартісної речі, до обмеженого ресурсу, який потрібно цінувати. Через це ми розуміємо, що час можна витратити, зекономити чи розумно і вигідно інвестувати [10, 98].

На думку М. Дудченка, у процесі створення метафоричної моделі автор може передбачити можливі способи декодування метафори і визначити поле можливої інтерпретації образу. Згідно з М. Геспером, значення метафори є невичерпним, а її інтерпретація – нескінченною. Цікаво, що значення метафор можна трансформувати відповідно до тієї поведінкової моделі, яка притаманна певній категорії людей із певними національними та особистими ціннісними орієнтирами [1, 65].

І. Голубовська, яка детально вивчала вираження понять багатства і бідності за допомогою метафор та визначення їхнього місця в концептуальних картинах світу, вважає, що все ж у британському суспільстві гроші постають як сила, яка править усім світом. Про це засвідчує метафора *When money speaks, the world is silent* [4, 282].

У художньому дискурсі існує варіант трактування «грошей» як подвійної метафори. Наприклад, у новелі Д. Дефо Робінзон Крузо звертається до грошей не тільки як до *прокляття (bane)*, а й як до третьої особи однини, перетворюючи неживі предмети в живі:

'I smiled to myself at the sight of this money. «O drug! O bane!» said I aloud, «What art thou good for? Thou art not worth to me – no, not the taking off the ground: one of these knives is worth all this heap: I have no manner of use for thee; e'en remain where thou art and, go to the bottom, as a creature whose life is not worth saving»' [14, 84].

Д. МакКлоскі, у свою чергу, досліджувала провідну роль метафори в економіці, наголошуючи, що метафори зі значенням «гроші» або «багатство» є базовим компонентом вербалізації основних сучасних економічних подій та часто використовуються в засобах масової інформації. Вона виокрем-

лює так звані *фінансові метафори*, котрі з'явилися за останні десять років, та визначає їхні фігуративні значення: *bear market, money soars, money climbs, money drops, money leaps, money surges, money slumps into depression, money bounces, money stumbles* і т. д. [14, 79].

Розглядаючи варіанти та способи метафоризації, якими можна назвати та представити концепт «Гроші», ми однозначно можемо розширити розуміння цього концепту та визначити його місце в історії певної національної спільноти.

Проведений аналіз теоретичного й фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що осмислення значення грошей британським суспільством здебільшого впливає з національно-культурних та сімейних переконань, цінностей, упереджень та стереотипів. Наприклад, частина британців виховувалась із вірою в те, що *'Money is a root of all evil'* – «Гроші – це корінь зла». Ще одна частина була переконана в тому, що тільки корупціонери та непорядні люди можуть бути багатими. На противагу цим переконанням, інша частина британського суспільства вважала, що бідні люди є такими, тому що вони ледачі [7, 14].

Існує чимало моделей заробляння грошей і більшість із них мають хибне трактування, тому що часто відсутнє правильне й адекватне розуміння механізму функціонування грошей та роботи економіки. Ці упередження можуть бути висвітлені за допомогою метафор *money doesn't grow on trees; [the love of money is] the root of all evil; it is easier for a camel to go through the eye of a needle than a rich man to enter heaven*, котрі ще раз підтверджують існування широкої варіативності трактування концепту «Гроші» за умов наявності різних фонових знань про цей концепт [14, 71].

Висновки. Таким чином, висвітливши спектр трактувань концепту «Гроші» на матеріалі метафор, ми певною мірою класифікували метафори з компонентом «Гроші» не тільки на основі структури, семантики, стилістичного забарвлення, походження, а й з урахуванням відображення в метафорах національної мовної картини світу британців.

Ми також визначили, що особливості національного світосприйняття передаються за допомогою метафор і комплексно, і окремими своїми компонентами, їхнім первісним значенням, їхнім загальним змістом, пов'язаним з особливостями побуту, звичаїв, історії, культури та умов життя британської нації, а національно-маркований концепт «Гроші», який міститься у центрі уваги дослідження, на підсвідомому рівні, у невербалізованому вигляді, є не лише частиною менталітету, а й фактором, який регулює поведінку носіїв мови та відображає ціннісну систему британського суспільства, ставлення британців до багатства в цілому та до грошей зокрема.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н. Д. Введение / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – 176 с.
2. Бондаренко К. Л. Назви грошей в українській та англійській сленгових картинах світу / К. Л. Бондаренко // Вісн. СумДУ. Сер. : Філологія. – Т. 2. – № 1'2007. – С. 68–72.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
5. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. В. Городецька. – К., 2003. – 20 с.
6. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : ОАО ИГ Прогресс, 2000. – 400 с.
7. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация : пер. с англ. / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методолог. проблемы когнитив. лингвистики : сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
9. Кубрякова Е. С. Концепт / Е. С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : [б. и.], 1996. – С. 90–93.
10. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем [Электронный ресурс] / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – Режим доступа : http://www.metaphor.nyu.edu/lacoff_2.htm.

11. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
12. Рыжков А. Специфика концептуальной метафоры в кинодискурсе / А. Рыжков // Когнитивные аспекты изучения языковых явлений в германском языке. – Самара : Самар. ун-т, 2000. – С. 105–113.
13. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монограф. учеб. пособие / Е. А. Селиванова. – Киев : ЦУЛ «Фитоцентр», 2002. – 336 с.
14. McNeill David. «Language is inseparable from imagery...» Gesture and Thought. – Chicago ; London : University of Chicago Press, 2001.
15. Oxford Dictionary of Business English / ed. by A. Tuck, M. Ashby. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 491 p.
16. Oxford Dictionary of Current English / ed. by D. Thompson. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 1092 p.

Статтю подано до редколегії
01.02.2012 р.

УДК 811.134.2:81'373.612.2

М. О. Сулова – аспірант Запорізького національного
університету

Метафорична актуалізація концепту РАМАДАН в іспанській та французькій мовах

*Роботу виконано на кафедрі романської філології
і перекладу ЗНУ*

У статті пропонується аналіз метафоричних номінацій концепту РАМАДАН у рамках дослідження вербальної репрезентації концептосистеми ІСЛАМ в іспанській та французькій мовах.

Ключові слова: іслам, концепт, концептуальна метафора, лінгвокультура.

Сулова М. А. Метафорическая актуализация концепта РАМАДАН в испанском и французском языках. В статье предлагается анализ метафорических номинаций концепта РАМАДАН в рамках исследования вербальной репрезентации концептосистемы ИСЛАМ в испанском и французском языках.

Ключевые слова: ислам, концепт, концептуальна метафора, лінгвокультура.

Souslova M. A. Metaphoric Actualization of Concept RAMADAN in Spanish and French Languages. The article deals with the analysis of the concept RAMADAN metaphoric nominations within the scope of the research of verbal representation of the ISLAM conceptual system in Spanish and French.

Key words: Islam, concept, conceptual metaphor, lingvoculture.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних лінгвокогнітивних та лінгво-концептологічних студіях вивчення концептуальних метафор постає як один із основних етапів дослідження концепту (С. Г. Воркачов, М. В. Піменова, Є. О. Піменов, А. М. Приходько та ін.). Концептуальні (або когнітивні) метафори підтримують концепт у мовній свідомості [1, 80], виступаючи способом мислення, засобом осягнення, рубрикації, уявлення й оцінювання якогось фрагмента діяльності, що відноситься до зовсім іншої понятійної області [4]. З огляду на це, **об'єктом** пропонуваного дослідження є концепт РАМАДАН як один із базових компонентів концептосистеми ІСЛАМ, а **предметом** – метафоричні номінації концепту РАМАДАН, що структурують його образно-перцептивний прошарок в іспанській та французькій лінгвокультурах. **Мета** дослідження – проаналізувати метафоричне представлення концепту РАМАДАН в іспанській та французькій мовах, що передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) відібрати методом суцільної вибірки із сучасної іспанської та французької преси (електронні версії друкованих видань *El Mundo*, *El País*, *Le Figaro*, *Le nouvel Observateur*) метафори, що репрезентують концепт РАМАДАН; 2) окреслити напрями змістового розгортання концепту РАМАДАН у двох європейських лінгвокультурах.